

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

Qo'lyozma huquqida

UDK: _____

DAVRONOV SAXOBIDDIN FAXRIDDINOVICH

**TADBIRKORLIK SUB'EKTLARINI MOLIYAVIY QO'LLAB-
QUVVATLASH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH**

08.00.07—"Moliya, pul muomalasi va kredit"

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori
(Doctor of Philosophy) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan

DISSERTATSIYA

**Ilmiy rahbar: iqtisodiyot fanlari
doktori, professor X.X.Xudoyqulov**

Toshkent-2025

MUNDARIJA

	KIRISH.....	3
I BOB	TADBIRKORLIK SUBEKTLARINI MOLIYAVIY QO'LLAB QUVVATLASHNING NAZARIY – USLUBIY JIHATLARI, UNING MOHIYATI HAMDA IQTISODIY AHAMIYATI.....	13
1.1.	Tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning nazariy asoslari va barqaror iqtisodiy rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	13
1.2.	Tadbirkorlik sub'ektlarining faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlashni tartibga solishning tamoyillari, shakllari va usullari.....	22
1.3.	Tadbirkorlik faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmining huquqiy asoslari hamda ilgor xorij tajribalaridan foydalanish yollari.....	34
I bob bo'yicha xulosa.....		40
II BOB	TADBIRKORLIK SUB'EKTLARINI MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASH MEXANIZMINING AMALDAGI HOLATI TAHLILI.....	44
2.1.	Tadbirkorlik faoliyatini subsidiyalar orqali moliyaviy qo'llab-quvvatlashni holati tahlili.....	44
2.2.	Tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash jarayonida barqarorlik reytingining tahlili.....	59
2.3.	Tadbirkorlik subyektlari moliyaviy qullab-quvvatlashning ekonometrik tahlili	87
II bob bo'yicha xulosa.....		100
III BOB	TADBIRKORLIK SUB'EKTLARINI MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI VA ISTIQBOLLARI.....	102
3.1.	Tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari.....	102
3.2.	Tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish istiqbollari.....	110
III bob bo'yicha xulosa.....		118
Xulosa va takliflar.....		120
Foydalanilgan adabiyotlar.....		124
Ilovalar.....		131

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahon iqtisodiyotining taraqqiyoti jarayonida aksariyat mamlakatlar tomonidan tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kambag'allikni qisqartirishning muhim dastagi sifatidagi ahamiyati ortib bormoqda. AQSh, Xitoy, Buyuk Britaniya, Kanada, Shveysariya, Yaponiya, Germaniya, Norvegiya, Niderlandiya, Birlashgan Arab Amirliklari va boshqa bir qator davlatlarda tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning eng ilg'or tajribalari amaliyotda qo'llanilib kelinadi. Ba'zi bir mamlakatlarda, jumladan, "Sharqiy va Janubiy Sharqiy Osiyodagi ko'plab mamlakatlarda tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash bo'yicha sezilarli yutuqlarga erishildi, biroq Sahroi Kabirda, Janubiy Afrikada aholining taxminan 42 foizi hanuzgacha o'ta qashshoqlikda yashaydi¹". Tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning bosh omili sifatida kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish, tadbirkorlarga shart-sharoitlar yaratish, tadbirkorlik faoliyatlarini rag'batlantirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur bo'ladi.

Jahonda tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning zamonaviy modellari innovatsion va investitsion faoliyatni faollashtirishni boshqarish, mamlakatni va milliy korxonalarini tashqi muhitga doimiy moslashtirish va moddiy, mehnat, intellektual va moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish bo'yicha ko'p funksional va murakkab o'zaro tizimni rivojlantirishga qaratilgan qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Bu borada birinchi navbatda ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish samaradorligi, moliyaviy faoliyatning muvaffaqiyati, mahsulotlarning raqobatbardoshligi va ularning sifati va savdo faoliyati samaradorligi oshirishga qaratilsada, zamonaviy tendensiya sifatida raqamli iqtisodiyotda tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning zamonaviy ekotizimini hamda tashkiliy mexanizmni yaratish va takomillashtirish bilan bog'liq muammolar doirasida ilmiy-tadqiqotlar olib borilmoqda.

¹ <https://www.un.org/ru/global-issues/ending-poverty>

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan tarkibiy o'zgarishlar, eng avvalo mulkchilikning davlat sektorida yoki xususiy sektorda bo'lishligidan qat'iy nazar ma'lum bir risk asosidagi tadbirkorlik faoliyatini bozor munosabatlarini harakatga keltirishning muhim sharti sifatida qaralmoqda. Xususan, "iqtisodiyot tarmoqlari uchun tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning samarali mexanizmini shakllantirish hamda mahsulot va xizmatlar bozorida monopoliyani bosqichma-bosqich kamaytirish, prinsipial jihatdan yangi mahsulot va texnologiya turlarini o'zlashtirish, shu asosda ichki va tashqi bozorlarda milliy tovarlarning raqobatbardoshligini ta'minlash" hamda Yangi O'zbekistonni barpo etishda uning hududlarida tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning mexanizmlariga tayangan holda sifatli ko'rsatkichlarga erishishi o'ta muhim vazifalardan biri ekanligi mavzuning dolzarbligini izohlaydi hamda ushbu tadqiqot ishini olib borish zarurligini asoslaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi "“O'zbekiston – 2030” Strategiyasi to'g'risida”, 2020 yil 6 iyuldagi PF-6019-son “Raqobat muhitini yanada rivojlantirish va iqtisodiyotdagi davlat ishtirokini qisqartirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”, 2018 yil 24 oktyabrdagi PF-5583-son “Tadbirkorlik va innovatsiyalar sohasidagi loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”, 2018 yil 29 noyabrdagi PF-5587-son “Mahalliy ishlab chiqaruvchilarning eksport salohiyatini yanada rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”, 2017 yil 19 iyundagi PF-5087-son “Biznesning qonuniy manfaatlari davlat tomonidan muhofaza qilinishi va tadbirkorlik faoliyatini yanada rivojlantirish tizimini tubdan takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida”, 2014 yil 7 apreldagi PF-4609-son “O'zbekiston Respublikasida investitsiya iqlimi va ishbilarmonlik muhitini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi farmonlari, 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ-4862-son “Aholini tadbirkorlikka jalb qilish tizimini takomillashtirish va tadbirkorlikni rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 29 avgustdagi 526-son «2020-

2021yillarda iqtisodiy o'sishni tiklash va iqtisodiyot tarmoqlari hamda sohalarida tizimli tarkibiy islohotlarni davom ettirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2020 yil 8 yanvardagi 8-son "Respublika hududlarida tadbirkorlikning rivojlanganlik darajasiga baho berish tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari va sohaga oid boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya tadqiqoti ma'lum darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga bog'liqligi. Dissertatsiya tadqiqoti respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining I.«Demokratik va huquqiy jamiyatni ma'naviy-axloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish» ustuvor yo'nalishiga muvofiq bajarilgan.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining zamonaviy xususiyatlari, jahon tajribalari va ularni iqtisodiyotga keng qo'llashning nazariy va amaliy jihatlarini yetakchi xorijlik iqtisodchi olimlar tomonidan qator ilmiy maqola va monografiyalarda o'rganib chiqilgan. Ushbu masalalarning ayrim jihatlarini Avanesov A.N., Ansoff I., Balabanov K.T., Balabanov A.I., Gerchikova I.N., Brooke M., Mills W., Chandler A., Day G.S., Robert D. kabi iqtisodchi olimlarning asarlarida ko'rib chiqilgan va ularning nazariy ilmiy ishlarida tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning mexanizmlarining jahon iqtisodiyoti bilan o'zaro uzviylik masalalariga katta e'tibor qaratilgan².

Tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning mexanizmlarini ishlab chiqishda tadbirkorlik muhitining shakllantirilishi va qo'llab-quvvatlashning umumiy muammolari ko'rib chiqilgan tadqiqotlar orasida Glazunov V.N., Goroxov B., Argenti J., Hizrich R.D., Peters M.P., Sandberg W.R., Hofer C.W.,

²Аванесов А.Н. Правила рынка: иностранные инвестиции, внешняя торговля, трудовая миграция, конкурентоспособность, дипломатия: -М.: Международные отношения, 1994,- 350 с., Ансофф И. Стратегическое управление: перевод с английского, М.: Экономика, 1998,- 120 с., Балабанов К. Т. Балабанов А. И. Внешнеэкономические связи М.: Финансы и статистика, 1998 — 512 с., Герчикова И.Н. Маркетинг и международное коммерческое дело. М.: Международные отношения, 1990,- 504 с., Брукс М., Миллс В. Профитс фрм Аброд: Манагинг Форейгн Бусинесс. -Л. Коган Паге, 1989, п 218, Чандлер А. Стратегий анд Структуре: Чаптерс ин тхе Хисторй оф тхе Индустриал Энтерприсе. Самбридге, Л.: МИТ Пресс, 1990, п 463, Дай Г.С. Тоугх Куэстионс фор Сосиал Респонсibilitй. Этхисал Тхеорй анд Бусинесс, 1979, п 213, Роберт Д. Хисрич. Энтрепренеуршип. Бостон, МА 02116, 1992, п. 255 с.

Shepherd D., Stenberg E. ilmiy asarlarini qayd etish mumkin³. Ushbu nashrlarda asosan tashqi iqtisodiy faoliyat ko'rsatuvchi milliy kompaniyalar faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlashning mexanizmlari va investitsion resurslar jalb qilish va xalqaro integratsion jarayonlardagi ishtiroki keng yoritilgan.

³Глазунов В.Н. Финансовый анализ и оценка риска рыночных инвестиций. М.: Финстатинформ, 1997,- 136 с., Горохов Б. Стратегия и гибкость управления предприятием: трудный баланс // Проблемы теории и практики управления, 1994.- №4 с. 13-20., Аргенти Ж. Корпоративный Планинг А Прастисал Гуиде. Хомewood, ИИИ. Дов Жонес Ирвин, 1969, п 178, Брооке М., Миллс W. Профитс фром Абroad: Манагинг Форейн Бусинесс. -Л. Коган Паге, 1989, п 218, Чандлер А. Стратегий анд Структуре: Чаптерс ин тхе Хисторий оф тхе Индустриал Энтерприсе. Самбридге, Л.: МИТ Пресс, 1990, п 463, Сандберг W.P Хофер C.W. Тхе эффескс оф стратегий анд индустрий структуре он нув вентуре перформансэ. Просэединг, 1986, п. 187, Шепхерд Д. Бритиш Мануфастуринг Инвестмент Овер сеас. Лондон, Стенберг Э. Стеэринг оф Форейн Субсидиарис. Хелсинки: Хелсинки Счоол оф Эсономисс анд Бусинесс Администратион, 1992, п. 234